

Сергій СОКОЛЮК

кандидат історичних наук, доцент

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3182-8073>

Електронна пошта: sergnavy@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ДУНАЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ФЛОТИЛІЇ З ПІДТРИМКИ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК НА ПІВДЕННОМУ БУЗІ У ЛИПНІ–СЕРПНІ 1941 р.

Якщо досвід застосування Пінської та Дніпровської флотилій у роки німецько-радянської війни 1941–1945 рр. знайшов відображення як у дослідженнях радянської доби, так і у пострадянській історіографії, то питання участі Дунайської військової флотилії у сприянні діям сухопутних військ на Півдні України у серпні–липні 1941 р. відображені в історичних розвідках другої половини ХХ – початку ХХІ століть лише фрагментарно. У статті на підставі архівних документів та наявних джерел і літератури висвітлено питання підтримки Дунайською флотилією військ Південного фронту у прирічкових операційних районах нижнього Прибужжя. Розглянуто порядок розгортання річкових сил на Південному Бузі, їх діяльність щодо вогневої підтримки сухопутних частин, оборони прирічкових плацдармів, забезпечення переправ військ.

Ключові слова: військова флотилія, монітор, бронекатер, сприяння сухопутним військам, перехід, вогнева підтримка, вогнева позиція.

Постановка проблеми. В умовах відбиття збройної агресії росії проти України зі створенням дивізіону річкових катерів у складі Річкової флотилії ВМС ЗС України в операційному районі у нижній течії Дніпра та на річці Південний Буг корисним бачиться проаналізувати досвід застосування кораблів і катерів Дунайської флотилії з підтримки сухопутних військ у липні–серпні 1941 р. на річці Південний Буг, куди вона здійснила перехід 17–21 липня з річки Дунай.

Незважаючи на те, що питання початкового періоду Другої світової війни й оборонних боїв на території України досить ретельно вивчені науковцями та фахівцями воєнної історії, окремі епізоди і сторінки тих буремних днів залишилися недостатньо вивченими та малодоступними широкому загалу. Так, зокрема, недостатньо висвітлювався в історіографії як радянського, так і пострадянського періодів досвід Дунайської військової флотилії з підтримки військ Південного фронту в оборонних боях у липні–серпні 1941 р. на Південному Бузі та пониззі Дніпра. Ці прогалини у воєнній історії України потребують заповнення фактологічним матеріалом.

Основою для підготовки наукової розвідки та поштовхом до її опублікування стали бойові накази, донесення й оперативні зведення штабу

Дунайської військової флотилії, записи переговорів його посадових осіб у липні–серпні 1941 р., що зберігаються в ЦАМО РФ у м. Подольськ Московської області (колишній Архів Міністерства оборони СРСР). Ці матеріали певною мірою дають змогу ознайомитися із маловідомими фактами, пов'язаними з участю Дунайської військової флотилії у бойових діях з підтримки військ Південного фронту в оборонних боях у Південному Прибужжі та пониззі Дніпра у липні–серпні 1941 року¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід участі Дунайської військової флотилії в оборонних боях Південного фронту у липні–серпні 1941 р. на Південному Бузі та пониззі Дніпра в історіографії як радянського, так і пострадянського періодів висвітлювався у різних обсягах – від короткого згадування одним реченням до детального опису на кількадесят сторінок.

Так, у відомій монографії А. Басова «Флот в Великій Отчественной войне 1941–1945» є лише згадка про те, що Дунайська флотилія діяла

¹ Центральний архів Міністерства оборони РФ (далі – ЦАМО РФ). Ф. 228. Оп. № 701. Спр. № 34 (49). Оперативний відділ штабу Південного фронту (першого формування) (поч. 3.08.1941, закінч. 27.08.1941).

до 20 липня 1941 р. на Дунаї, після чого відійшла на р. Південний Буг, де брала участь у бойових діях до середини серпня, а потім у пониззі Дніпра – до 25 вересня (Басов, А.В. 1980, с. 159). Продії Дунайської флотилії в оборонних боях Південного фронту у 1941 р. згадується й у колективній монографії радянських істориків В. Ачкасова, О. Басова, А. Суміна та інших «Боевой путь Советского Военно-Морского Флота» (Басов, А.В. (ред.). 1988, с. 135). У короткому воєнно-історичному нарисі «Военные флотилии в Великой Отечественной войне» 1957 року радянські військові історики капітани 1 рангу М. В'юненко та Р. Мордвинов, розкриваючи важливу роль радянських річкових і озерних флотилій у німецько-радянській війні, лише у загальних рисах окреслили дії Дунайської військової флотилії у другій половині літа 1941 р., зокрема на Південному Бузі і у пониззі Дніпра (В'юненко, М.П. & Мордвинов, Р.М. 1957, с. 132–134). У тому ж 1957 р. М. В'юненко у праці «Черноморский флот в Великой Отечественной войне», висвітлюючи діяльність Чорноморського флоту у німецько-радянській війні, докладніше проаналізував застосування сил флотилії на річці Південний Буг і у нижній течії Дніпра під час сприяння військам Південного фронту в оборонних боях у прибузьких та придніпровських степах (В'юненко, М.П. 1957, с. 35–43).

У 2-му виданні колективної праці «Краснознаменный Черноморский флот» автори наводять склад Дунайської військової флотилії та стисло аналізують її участь у бойових діях на Дунаї, Південному Бузі і у нижній течії Дніпра (Зоткин, Н.Ф., et al. 1979, с. 137–138).

У монографії «Черноморцы в Великой Отечественной войне» севастопольський історик Г. Ванєєв більш детально описує прорив кораблів Дунайської військової флотилії 17–21 липня 1941 р. із Дунаю в Одесу і на річку Південний Буг, а також участь кораблів та частин флотилії у підтримці дій військ 9-ї та 18-ї армій у нижньому Прибужжі та пониззі Дніпра (Ванєєв, Г.И. 1978, с. 25–26, 38–42).

Найдокладніше діяльність Дунайської військової флотилії з підтримки військ Південного фронту під час оборонних боїв і відходу їх у нижньому Прибужжі та придніпровських степах на Миколаївщині й Херсонщині у липні–серпні 1941 р. висвітлив фахівець з історії військових флотилій радянського періоду капітан 1 рангу І. Локтіонов у монографії «Дунайская флотилия в Великой Отечественной войне (1941–1945 гг.)».

Автор, спираючись на архівні документи Головного штабу ВМФ СРСР, Дунайської флотилії та Південного, 2-го і 3-го Українських фронтів, висвітлює бойовий шлях Дунайської військової флотилії та її участь у підтримці військ цих фронтів (Локтіонов, И.И. 1962, с. 11–49).

До історіографії за темою цієї розвідки досить солідно додалися праці вітчизняних дослідників пострадянського періоду. Серед них, на нашу думку, особливу цінність складають: науково-популярна розвідка українських військово-морських істориків О. Чудновця та Ю. Куценка «Дніпровські річкові монітори типу “Железняков” замовлення СБ-37. (Історія кораблів замовлення СБ-37, бойовий шлях та подальша доля 1936–2020 рр.)» (Чудновець, О.М. & Куценка, Ю.А. 2020, с. 143–167) та документальна повість доньки командира монітора «Железняков» В. Маринушкіної «Монитор “Железняков”» (Маринушкіна, В. 2012, с. 127–147), автори яких достатньо розлого і докладно висвітлюють події, пов'язані з діяльністю Дунайської флотилії в означений період.

У дослідженні також використані матеріали статті українського історика О. Захарченка «Прорив оточених у Миколаївському “котлі” військ Південного фронту у серпні 1941 року», де висвітлена оперативна обстановка, на тлі якої Дунайській військовій флотилії довелося виконувати завдання з підтримки військ Південного фронту у липні–серпні 1941 року (Захарченко, О. 2016).

Дослідник-краєзнавець із Ізмаїльщини О. Вельможко у 2013 р. опублікував нарис «Дунайская флотилия в Великой Отечественной: от Килийского десанта до Вены» (Вельможко, О. 2013), у якому висвітлив історію створення, склад та бойовий шлях Дунайської військової флотилії, побіжно зупинившись на її участі у боях на річці Південний Буг і у пониззі Дніпра.

У публікації «По следам погиблой флотилии» український дослідник А. Кудимов (Кудимов, А.В. 2011), розповідаючи про пошук слідів монітора «Маргынов», що входив до складу Дунайської річкової флотилії і на початку вересня 1941 р. загинув на Дніпрі, на основі архівних та інших джерел висвітлює склад Дунайської флотилії та окремі епізоди її діяльності з підтримки військ 18-ї армії у пониззі Дніпра у серпні–вересні 1941 року.

Серед сучасних вітчизняних публікацій найбільше вирізняється стаття одеських істориків О. Кобзаря і Т. Кобзар «Історико-хронологічна ретроспектива створення та бойового застосуван-

ня Дунайської військової флотилії» (Кобзар, О. & Кобзар, Т. 2020), у якій автори розкривають особливості прийняття рішень та бойового застосування Дунайської військової флотилії під час оборонних боїв із німецькими загарбниками на Півдні України. Проводячи історичні паралелі, дослідники ще у 2020 р. розглядали можливість створення та ефективного застосування потужного різномірного катерного угруповання у складі Військово-Морських Сил ЗС України для захисту національних інтересів у межах визначених військово-морських зон відповідальності та у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України, чим роблять свою публікацію досить актуальною.

Отже, **мета статті** – проаналізувати досвід застосування сил Дунайської військової флотилії з підтримки військ Південного фронту під час оборонних боїв у районі нижньої течії річки Південний Буг у липні–серпні 1941 року.

Викладення основного матеріалу дослідження. У липні 1940 р., у зв'язку з приєднанням згідно з пактом Молотова-Ріббентропа Бессарабії та Північної Буковини до СРСР, на Дунаї була сформована Дунайська військова флотилія (Басов, А.В. (ред.). 1988, с. 315) з головною базою в Ізмаїлі. Варто зазначити, що Дунайська військова флотилія, інші річкові та Азовська військова флотилія були різномірними об'єднаннями, до складу яких, окрім кораблів та катерів, входили берегова артилерія і морська піхота, винищувальна авіація та підрозділи інших родів військ (сил). Зокрема, до складу Дунайської військової флотилії, що налічувала 92 од. плавзасобів (13.04.44 – второе формирование... 2025), увійшли кораблі, виділені зі складу Дніпровської флотилії та Чорноморського флоту: дивізіон моніторів (5 од. – однотипні «Железняков», «Жемчужин», «Ростовцев», «Мартынов» і найновіший «Ударный»), дивізіон бронекатерів (22 од.), загін катерів-тральщиків (7 од.), дивізіон сторожових катерів морської прикордонної охорони (катери МО-2 та ін., до 30 од.) (Локтионов, И.И. 1962, с. 11; Соколюк, С.М. 2015, с. 207), загін катерів-напівгісерів (6 од.) (Дунайская флотилия 21 июня 1941 года. 2013), мінний загороджувач «Колхозник», штабний корабель «Буг», госпітальне судно «Советская Буковина», плавучий цех (майстерня) ДМ-10 (1 од.), колісний буксир (2 од.), катери і шхуни різного призначення (12 од.) та інші плавзасоби (Басов, А.В. (ред.). 1988, с. 315; Вельможко, А. 2013; Кобзар, О. & Кобзар, Т. 2020, с. 182). Також флотилії були оперативно підпорядковані 96-та винищувальна ескадрилья ВПС

ЧФ (14, за іншими даними, 15 літаків-винищувачів И-16) (Локтионов, И.И. 1962, с. 11), потужна берегова артилерія у складі шести батареї берегової оборони (дві рухомі 152-мм батареї № 724 і № 725, стаціонарна 130-мм батарея № 717, батарея 122-мм гармат № 726, батарея 75-мм гармат № 7 і 45-мм гармат № 65) (Вельможко, А. 2013; Локтионов, И.И. 1962, с. 11), 46-й зенітно-артилерійський дивізіон, 17-та кулеметна та 1-ша стрілецька роти й інші частини Дунайського сектору берегової оборони Чорноморського флоту (Дунайская флотилия 21 июня 1941 года. 2013; 13.04.44 – второе формирование... 2025). 4-й Килійський морський прикордонний загін НКВС чисельністю 30 од. був приданий флотилії із початком воєнних дій (Вельможко, А. 2013; Дунайская флотилия 21 июня 1941 года. 2013; Соколюк, С.М. 2015, с. 207). Командувачем флотилії був призначений контр-адмірал М. Абрамов (Вельможко, А. 2013; Дунайская военная флотилия).

Район базування кораблів прикривався системою берегової оборони і зенітних батареї із її складу (Басов, А.В. (ред.). 1988, с. 315).

Операційна зона флотилії простягалася більш ніж на 120 км – від гирла річки Дунай до порту Рені. Флотилія входила до складу Чорноморського флоту, а оперативно була підпорядкована Одеському військовому округу. Призначення флотилії полягало у недопущенні прориву кораблів противника нижче порту Рені та форсування ним річки на ділянці Галац – гирло Дунаю, відбитті спільно з армійськими частинами спроб удару з напрямку Галац на Джуржулешти (Дунайская военная флотилия; 13.04.44 – второе формирование... 2025).

На Дунайську військову флотилію було покладено такі завдання, як:

- маневрена рухома оборона для завдання противнику втрат у живій силі й техніці, збереження своїх сил і засобів;
- ведення загороджувального зосередженого артилерійського та кулеметного вогню кораблями та катерами для унеможливлення наступу військ і сил противника та зриву форсування ним Дунаю й недопущення переправи його військ;
- забезпечення та утримання річкових переправ до повного відходу радянських військ і закріплення їх на нових рубежах оборони;
- протиповітряна оборона кораблів, катерів флотилії та військ у районі переправ;
- ведення повітряної розвідки та нанесення ударів (вогневих, бомбових) по наступаючих

військах противника силами авіаескадрильї флотилії;

- перекидання особового складу морської піхоти та підрозділів сухопутних військ, висадка десантів у тил противника (Кобзар, О. & Кобзар, Т. 2020, с. 179).

Для виконання цих завдань передбачалося створити три групи кораблів і катерів: Ренійську, Ізмаїльську та Килійську (Дунайская флотилия 21 июня 1941 года. 2013).

Із початком війни флотилія спільно з військами Південного фронту відбивала удари румунських військ під час прикордонних боїв на території Молдови. 24–26 червня 1941 р. кораблі флотилії успішно висадили перші в роки німецько-радянської війни десанти на Дунаї і майже місяць – до 19 липня – сприяли обороні захоплених на румунському березі плацдармів протяжністю до 70 км (Басов, А.В. (ред.). 1988, с. 315; Вьюненко, Н.П. 1957, с. 35–36).

Через форсування переважаючими військами противника р. Прут північніше оз. Кагул і обхід правого флангу 14-го армійського корпусу, а також розвиток їх наступу до північної частини Дністровського лиману і в напрямку на Болград, командування Південного фронту, прагнучи відрізати шляхи відходу радянським військам з Дунаю (Локтионов, И.И. 1962, с. 39), 18 липня було змушене прийняти рішення про відхід корпусу і флотилії, які до цього стійко утримували рубежі на Дунаї та Пруті (Ванеев, Г.И. 1978, с. 25). Відтак флотилія мала евакуювати свої тили, зняти частини морської піхоти із захоплених плацдармів на правому березі Дунаю та армійські частини із оборонних позицій, прикрити відхід військ 14-го корпусу, прорватися у Чорне море та здійснити перехід до Одеси (Вьюненко, Н.П. 1957, с. 40; Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 142).

19 липня о 15:00 кораблі флотилії прорвалися через дельту р. Дунай і кількома групами через штормове море попрямували до Одеси (Маринушкина, В.А. 2012, с. 127–134; Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 143, 147). Перехід флотилії морем забезпечував загін кораблів (16 од.) Чорноморського флоту у складі крейсера, трьох ескадрених міноносців, двох канонерських човнів, торпедних катерів та інших малих кораблів і суден. Повітряне прикриття здійснювала авіація Чорноморського флоту (Басов, А.В. (ред.). 1988, с. 316; Вьюненко, Н.П. 1957, с. 41; Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 132; Зоткин, Н.Ф., *et al.* 1979, с. 138).

Завдяки раптовості та своєчасно вжитим заходам щодо забезпечення переходу противник не чинив опору флотилії, котра на ранок 20 липня (за іншими даними – 21 липня) (Ванеев, Г.И. 1978, с. 26) у повному складі без втрат, хоча із пошкодженнями корпусів унаслідок штормової погоди (Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 133; Локтионов, И.И. 1962, с. 43–44), прибула до Одеси. Тут зосередилися п'ять моніторів, мінна база (мінний загороджувач) «Колхозник», 17 бронекатерів, п'ять річкових тральщиків, чотири катери «МО-4», 17 катерів інших типів, а також допоміжні судна: морський буксир, два річкові буксири, штабний корабель «Буг», плавбаза бронекатерів, госпітальне судно «Советская Буковина», сім суховантажних барж, дрібні катери тощо (Ванеев, Г.И. 1978, с. 26).

В умовах триваючого наступу противника флотилія мала обороняти Південнобузький рубіж від міста Вознесенськ до Дніпровського лиману та не допустити переправи противника на східний берег річки Південний Буг (Вьюненко, Н.П. 1957, с. 41; Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 133).

Залишивши в Одесі кораблі, що потребували невідкладного ремонту, 21 липня флотилія у складі трьох моніторів, 17 бронекатерів, п'яти катерних тральщиків і п'яти глісерів вирушила до Очакова, Миколаєва та Херсона, де брала активну участь в обороні цих приморських міст (Маринушкина, В.А. 2012, с. 135; 13.04.44 – второе формирование... 2025). Прибувши 22 липня до Миколаєва, монітори «Ударный», «Железняков» і «Мартынов» стали на ремонт у заводі № 198 (ім. А. Марти) (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 149). Для дій на Південному Бузі були визначені монітори «Ударный» і «Железняков», дивізіон бронекатерів (17 од.), 46-й окремих зенітний артдивізіон, 17-та кулеметна та 7-ма морські роті. Інші кораблі й частини флотилії були спрямовані до Херсона для дій у пониззі Дніпра у смузі Південного фронту (Ванеев, Г.И. 1978, с. 26). Тоді ж флотилію передали в оперативне підпорядкування командувачу Південним фронтом генералу армії І. Тюленеву (Комоедов, В. П. (ред.). 2002, с. 217).

Наприкінці липня – початку серпня 1941 р. противник – група армій вермахту «Південь» під командуванням генерал-фельдмаршала фон Рунштедта – вів наступ на Новомиргород і Новоукраїнку, щоб якомога швидше вийти уздовж річки Південний Буг і захопити Миколаїв – найбільший на півдні країни центр судно- і кораблебудуван-

ня, на верфях якого будувалися надводні кораблі та підводні човни. Оволодівши містом і корабельнями, німці планували добудувати кораблі та човни, ввести у стрій та застосувати на Чорному морі (Захарченко, О. 2016, с. 35).

Наприкінці дня 22 липня 1941 р. усі підрозділи флотилії, що у непростих умовах розмитих зливою шляхів південної Бессарабії та Придніпровщини відступали суходолом із Дунаю, зосередилися в Миколаєві (Кобзар, О. & Кобзар, Т. 2020, с. 182). Того ж дня у місто почали прибувати кораблі та катери, що здійснили перехід із Одеси із заходом до Очакова: монітори «Ударный», «Железняков» і «Мартинов», дивізіон бронекатерів (17 од.), мінна база «Колхозник», загін катерів-тральщиків, чотири сторожові катери, загін напівглісерів, штабний корабель «Буг», плавбаза дивізіону бронекатерів, 96-та авіаескадрилья, 46-й окремих зенітний артдивізіон, 17-та кулеметна рота, 7-ма рота морської піхоти, Окрема місцева стрілецька рота, плавмайстерня і три буксири. До складу флотилії увійшли також канонерські човни «Буг» і «Днепр», переобладнані у Херсоні з буксирів і оснащені двома 130-мм та чотирма 45-мм гарматами. Батареї берегової оборони за рішенням Військової ради ЧФ були передані Каркінітському сектору берегової оборони та Одеській військово-морській базі разом із 38 сторожовими та іншими катерами зі складу флотилії і колишнього 4-го чорноморського загону прикордонних кораблів. Монітори «Жемчужин» і «Ростовцев» відповідно до наказу Наркома ВМФ відбули у район Києва до складу Пінської флотилії (Кобзар, О. & Кобзар, Т. 2020, с. 182; Локтионов, И.И. 1962, с. 45).

Участь особового складу, кораблів і підпорядкованих підрозділів флотилії у бойових діях на Миколаївщині, зокрема на річках Південний Буг і Дніпро, де вона забезпечувала підтримку дій сухопутних військ і переправи через річки Південний Буг і Дніпро, стала однією з найяскравіших сторінок її історії.

Унаслідок відходу військ Південного та Південно-Західного фронтів із Правобережної України на лівий берег Дніпра Дунайська флотилія у період із 8 по 14 серпня 1941 р. прикривала відхід частин 18-ї і 9-ї армій на схід через Південний Буг і брала участь в обороні Миколаєва (13.04.44 – второе формирование... 2025). Вийшовши на Південний Буг наприкінці липня, кораблі флотилії приєдналися до важких оборонних боїв військ Південного фронту (Вьюненко, Н.П. 1957, с. 41).

Спираючись на дані розвідки, проведеної у районі нижньої течії Південного Бугу, маневреною базою командування Дунайської флотилії обрало село Кир'яківку, передовим пунктом базування – м. Вознесенськ, тиловою базою – м. Херсон, ремонтною базою – м. Миколаїв (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 151).

Закінчивши ремонт, 1 серпня о 8 годині ранку монітори «Ударный» (командир – старший лейтенант І. Прохоров) і «Железняков» (командир – старший лейтенант О. Маринушкін) відійшли від стінки заводу № 198 у Миколаєві і пішли вгору за течією Південного Бугу, де вже були розгорнуті кораблі флотилії: два загони бронекатерів – у Новій Одесі, один загін – у Вознесенську. Три бронекатери і монітор «Мартинов» залишалися у Миколаєві на заводі № 200 ім. 61 комунара, де завершували ремонтні роботи (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 151).

Зважаючи на обстановку, що склалася, та розгортання Дунайської військової флотилії на Південному Бузі, 3 серпня командувач Південним фронтом генерал І. Тюленев наказав підпорядкованим силам (наказ від 3 серпня 1941 р. №7/оп)² прикрити переправи військ фронту через річку Південний Буг, обороняти рубіж по руслу річки на ділянці від Вознесенська до Дніпро-Бузького лиману і не допустити переправи противника на східний берег річки (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 151; Маринушкіна, В.А. 2012, с. 139). Для недопущення переправи противника на лівий берег річки Південний Буг у районі Вознесенськ – Нова Одеса командир дивізіону моніторів отримав завдання удосвіта 3 серпня вийти із Нової Одеси моніторами «Ударный» і «Железняков» й розгорнутися на вогневих позиціях у районі між цими населеними пунктами (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 151).

Дивізіон бронекатерів (без одного загону – 13 од.), у свою чергу, мав розгорнутися і почергово на 12:00 зайняти загонами бронекатерів ділянки оборони, а саме: 3-й загін лейтенанта С. Шулика – ділянку Вознесенськ – Білоусівка, забезпечивши повітряне прикриття переправ біля Новогригорівки й Білоусівки (Маринушкіна, В.А. 2012, с. 139); 2-й загін лейтенанта Железняка – ділянку Білоусівка – Нова Одеса; 1-й загін старшого лейтенанта Г. Шатаєва (п'ять бронекатерів).

² ЦАМО РФ. Ф. 228. Оп. № 701. Д. № 34 (49). Оперативний відділ штабу Південного фронту (першого формування) (поч. 3.08.1941, закінч. 27.08.1941). Арк. 1.

терів із ротою морської піхоти на борту) – ділянку Нова Одеса – Кир'яківка³.

До району Трихат було направлено п'ять бронекатерів 2-го загону на чолі з лейтенантом Кубишкіним. Загін під командуванням капітан-лейтенанта Л. Шика у складі монітора «Мартынов» та 4-го загону бронекатерів із трьох кораблів на чолі з лейтенантом Д. Козловим мав прикривати переправи біля Миколаєва на ділянці Кир'яківка – Матвіївка (Маринушкина, В.А. 2012, с. 139).

Іншим підрозділам флотилії було визначено такі завдання: 7-й роті морської піхоти – супроводжувати берегом групу кораблів у складі моніторів та загону бронекатерів; 17-й кулеметній та Окремій стрілецькій роті, 46-му окремому зенітному артдивізіону – зайняти позиції на правому березі Південного Бугу в районі Кир'яківки для оборони флагманського командного пункту флотилії; 96-й авіаескадрильї – зосередитися на аеродромі Сливни [Сливине. – авт.] для забезпечення розвідки, повітряного прикриття кораблів на позиціях, бази і флагманського командного пункту в Кир'яківці (Локтионов, И.И. 1962, с. 49).

Командир сухопутної оборони і маневреної бази Кир'яківка полковник Комаров до 12:00 3 серпня мав завершити підготовку оборонних споруд на усій ділянці оборони і згідно з планом бойових дій флотилії зайняти оборонний рубіж 7-ю ротою морської піхоти, 17-ю кулеметною ротою та Окремою місцевою стрілецькою ротою. Для посилення вогневих спроможностей флотилії начальник ділянки ППО полковник Матвеев, підготувавши усі батареї 46-го артдивізіону, крім зенітних цілей, до стрільби по наземних цілях, мав знищити війська противника на підході до рубежу маневреної бази Кир'яківка і при спробах форсування ним річки Південний Буг⁴.

Особливо важливим було забезпечення стійкості управління. Так, начальник зв'язку флотилії підполковник Малець до 22:00 3 серпня мав забезпечити прямий телефонний зв'язок між Кир'яківкою та аеродромом Сливине, а також між Кир'яківкою та Миколаєвом. Насамкінець, командир 96-ї авіаескадрильї, що проводила повітряну розвідку і забезпечувала вогневу підтримку військ, капітан Коровіцин мав повністю переба-

зувати ескадрилью на аеродром Сливине до кінця доби 4 серпня⁵.

Увесь апарат тилу флотилії із групою тилового забезпечення, якій надавалися всі буксири, баржі з боєзапасом, паливом, продовольством й іншими видами постачання, 2 серпня перебазувалися до тилової бази Херсон (Маринушкина, В.А. 2012, с. 139).

Отже, такий розподіл сил флотилії на Південному Бугу давав змогу прикривати найважливіші ділянки переправ фронту та надавати допомогу військам у відбитті ворожих спроб форсувати річку з ходу.

Тим часом противник стрімко наступав і уже 3 серпня оволодів Первомайськом, що за 65 км вище по Південному Бугу від Вознесенська. 4 серпня Дунайська військова флотилія була офіційно підпорядкована командувачу Південним фронтом. Сили флотилії були розгорнуті по всій визначеній ділянці, зокрема: 4-й загін бронекатерів – у Вознесенську, монітори «Ударный» і «Железняков», 1-й та 2-й загоны бронекатерів – у Новій Одесі, монітор «Мартынов» і 3-й загін бронекатерів – на переході Миколаїв – Нова Одеса (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 152).

Незважаючи на контрудари з боку 17-го стрілецького корпусу, посиленого 169-ю стрілецькою дивізією, та ослаблених під час виходу з оточення частин 6-ї та 12-ї армій, радянські сухопутні війська на підступах до Миколаєва опинилися у складній обстановці. Попри вжиті заходи, частини 16-ї танкової дивізії 1-ї танкової групи противника вийшли до Південного Бугу і 5 серпня прорвалися на північну околицю Вознесенська (Маринушкина, В.А. 2012, с. 139). Того ж дня стало відомо про вихід противника до річки Інгул (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 152).

У ситуації, що склалася, створене угруповання сил (військ) флотилії одразу активно включилося в бойову роботу. Так, 1-й загін бронекатерів був спрямований для посилення оборони вгору по річці Інгул. Монітор «Мартынов» і 3-й загін бронекатерів прибули до Нової Одеси. Станом на 5 серпня силами флотилії було укомплектовано два угруповання. Передова група під командуванням начальника штабу флотилії капітана 2 рангу В. Григорьєва у складі моніторів «Ударный» і «Железняков» та двох загонів бронекатерів була розгорнута на ділянці Білоусівка – Нова Одеса. Резервна група на чолі з командувачем флотилії контр-адміралом М. Абрамовим у складі моніто-

³ ЦАМО РФ. Ф. 228. Оп. № 701. Д. № 34 (49). Оперативний відділ штабу Південного фронту (першого формування) (поч. 3.08.1941, закінч. 27.08.1941). Арк. 1.

⁴ Там само. Арк. 1.

⁵ Там само. Арк. 1.

ра «Мартьянов» і 3-го загону бронекатерів діяла на ділянці Кир'яківка – Миколаїв, а один із загонів (1-й) бронекатерів маневрував на річці Інгул (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 153).

Противник, вийшовши до Вознесенська, перегрупував сили, підтягуючи війська з тилу до фронту. 6 серпня повітряна розвідка флотилії виявила у цьому районі близько 250 ворожих танків, по яких командував Південним фронтом наказав Дунайській флотилії завдати удару артилерією кораблів і авіацією (Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 133). Командувач флотилією контр-адмірал М. Абрамов пізно увечері 6 серпня доповів командувачу фронтом генералу армії І. Тюленеву про отримання о 19:00 бойового наказу (№ 100399), про відсутність у складі флотилії бомбардувальної авіації, а також про повітряну розвідку із застосуванням винищувачів, організовану 6 і на світанку 7 серпня. Монітори і бронекатери мали знищити та не допустити просування танків та мотопіхоти противника вздовж берегів річки Південний Буг⁶. 7 серпня близько 20:00 8-й загін бронекатерів, на виконання наказу командувача флотилії, наніс артилерійський вогонь по танковій колоні противника у районі Білоусівки – Новогригорівки і примусив її до втечі (Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 133). Крім того, упродовж дня винищувачі 96-ї авіаескадрильї здійснювали розвідувальні польоти та успішно наносили бомбові удари по танках і автомобільній техніці противника у районі Вознесенська⁷.

7 серпня монітори «Ударный» і «Железняков» були відведені до Нової Одеси, де протягом дня готувалися до завдання артилерійського удару по танках противника у Вознесенську, де ворог захопив переправи. О 18:00 монітор «Ударный» і два бронекатери знялися з якоря і попрямували із Нової Одеси вгору по річці, зайнявши о 22:00 вогневі позиції за 7 км від Вознесенська. Водночас для спостереження за результатами стрільби на берег була висаджена група розвідників (Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 133). О 24:00 монітор відкрив інтенсивний вогонь по противнику і випустив протягом 15 хв. 85 130-мм снарядів головного калібру. У результаті удару виникло кілька пожеж, було підірвано ешелон із боєприпасами, знищено до 10 танків противни-

ка, а також дві важкі гармати, встановлені на околицях міста (Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. 1957, с. 134; Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 154). Цей раптовий удар на деякий час затримав противника, що полегшило радянським військам просування до берега Південного Бугу, для переправи яких на східний берег була призначена частина кораблів флотилії (Вьюненко, Н.П. 1957, с. 42).

Протягом 8 серпня райони Ткачівки – Трихат, Вознесенська – Трихат ретельно обстежили винищувачі 96-ї ескадрильї на різних висотах, а також висаджена на берег із бронекатерів розвідувальна група. Мотомеханізованих частин противника виявлено не було, проте, у дворах північної частини Вознесенська було помічено замасковані танки, по яких було проведено бомбометання. Згідно з донесенням начальника штабу флотилії, монітор із бронекатерами вийшов угору по течії річки для завдання артилерійського удару по противнику, який прорвався до містечка, щоб розгромити його і змусити покинути населений пункт. Про це о 19:40 8 серпня начальник оперативного відділу флотилії капітан-лейтенант Ф. Тетюркін доповів по телеграфу заступнику начальника оперативного відділу Південного фронту підполковнику Котову. Невизначеним залишилося, який міст займають війська фронту⁸.

Увечері 8 серпня монітори разом із бронекатерами вели вогонь по штабу мехкорпусу противника у Вознесенську, по головній вулиці та парку, де розташовувалися танки. У результаті артвогню, крім підірваного ешелону з боєприпасами, було пошкоджено залізничний і понтонний мости (Локтионов, І.І. 1962, с. 49). Ці дані знайшли підтвердження в оперативному зведенні штабу Дунайської військової флотилії, підготовленому станом на 6 ранку 9 серпня: з 23:00 по 24:00 монітор «Ударный» спільно з бронекатерами обстріляв Вознесенськ. Літаки-винищувачі 96 ае здійснили три вильоти на розвідку з бомбометанням по скупченнях мотомеханізованих частин противника, спричинивши великі пожежі та вибухи⁹.

За даними командира 9 кд, станом на вечір 8 серпня до 200 танків противника вже дві доби стояли без пального у Вознесенську. На світанку 9 серпня авіаескадрилья флотилії двома ланками здійснила бомбометання по скупченню мотомехбронечастин [так в оригіналі. – авт.] противника, про що вже о 7 ранку 9 серпня начальник

⁶ ЦАМО РФ. Ф. 228. Оп. № 701. Д. № 34 (49). Оперативний відділ штабу Південного фронту (першого формування) (поч. 3.08.1941, закінч. 27.08.1941). Арк. 7.

⁷ Там само. Арк. 2.

⁸ Там само. Арк. 3, 8.

⁹ Там само. Арк. 10.

оперативного відділу флотилії капітан-лейтенант Ф. Тетюркін доповів телеграфом заступнику начальника оперативного відділу Південного фронту підполковнику Котову¹⁰. У відповідь командувач Дунайською флотилією отримав завдання (бойове розпорядження штабу Південного фронту №Т054/ОП від 05.30 9 серпня 1941 р.) упродовж дня завдавати ударів по угрупованню танків противника, що прорвалося у північну частину Вознесенська, силами авіації флотилії спільно із вогневими засобами 9 кд¹¹. Отримавши дані розвідки про те, що з північного напрямку до Вознесенська рухається мотомехколонна противника, винищувачі 96-ї ескадрильї зранку 9 серпня обстріляли колону. Близько 11:00 був здійснений виліт ще однієї ланки, а на 13, 17 і 19 годину були заплановані наступні вильоти¹².

Для ефективного ведення бойових дій в умовах обстановки, що швидко змінювалася, особливого значення набували достовірні дані розвідки. Так, потребувала підтвердження інформація про виявлену велику механізовану колону, що рухалася дорогою Вознесенськ – Великі Солони. Відмічений по дорогах Костянтинівка – Вознесенськ, Братське – Вознесенськ певний рух автомобілів та артилерії на механізованій тязі і виявлений під час чергового нальоту рух великої мехколонни дорогою Вознесенськ – Великі Солони також потребував уточнення. А інформація, чи був Вознесенськ зайнятий радянськими військами, чи противником, була надзвичайно критичною і потребувала термінового з'ясування, оскільки цей чинник був визначальним під час підготовки рішення командувача фронтом на ведення подальших бойових дій¹³.

9 серпня німецькі війська прорвалися у межиріччя Південного Бугу та Інгулу, що створило істотну небезпеку для Миколаєва з півночі та 18-й і 9-й арміям (Чудновець, О.М. & Куценко, Ю.А. 2020, с. 154), що перебували на правому березі Південного Бугу. Цього ж дня командування Миколаївської військово-морської бази отримало наказ командувача Чорноморським флотом стійко обороняти базу та за жодних обставин не здавати її противнику (Ванеев, Г.И. 1978, с. 38).

¹⁰ ЦАМО РФ. Ф. 228. Оп. № 701. Д. № 34 (49). Оперативний відділ штабу Південного фронту (першого формування) (поч. 3.08.1941, закінч. 27.08.1941). Арк. 9.

¹¹ Там само. Арк. 9.

¹² Там само. Арк. 17.

¹³ Там само. Арк. 11.

У зв'язку зі зміною оперативної обстановки монітори «Ударный», «Железняков» і 1-й загін бойових кораблів (далі – ЗБК) були розгорнуті у районі Нової Одеси, 3-й ЗБК – у районі Білоусівки, 2-й ЗБК – у районі Гур'ївки, монітор «Мартьянов» та 4-й ЗБК – у районі Кир'яківки. 45-й зенітний дивізіон здійснював перехід за маршрутом Кир'яківка – Миколаїв, 96-та авіаескадрилья продовжувала базуватися на аеродромі Сливине, рота морської піхоти здійснювала перехід із Кир'яківки до Нової Одеси¹⁴.

У той же час Дунайська військова флотилія мала забезпечити переправу радянських військ на лівий берег Південного Бугу. У районі Троїцьке, Нова Одеса, де відходила 18-та армія, діяло три переправи. Три доби, з 11 по 13 серпня, тривала запекла боротьба біля переправ 9-ї армії, війська якої відходили з використанням порому біля Григорівки і через Варварівський понтонний міст. Монітори «Ударный» і «Железняков» та три загони бронекатерів, маневруючи позиціями вище мосту, обстрілювали дороги і шляхи, що вели до переправ із заходу, стримуючи війська противника (Ванеев, Г.И. 1978, с. 39).

В оперативному зведенні штабу Дунайської військової флотилії № 00635 станом на 20:00 9 серпня підсумовувалося, що протягом дня 96-та авіаескадрилья здійснила 34 літако-вильоти для розвідки та бомбометання мотомехчастин противника у районі Вознесенська. У результаті нальотів було знищено автомашини та живу силу противника і кілька танків. Один літак зі складу ескадрильї унаслідок отриманих пошкоджень від вогню зенітної артилерії противника зробив вимушену посадку і був знищений екіпажем. Група кораблів, розгорнутих у районі Нової Одеси, частиною сил прикривала Троїцьку [у районі села Троїцьке. – *авт.*] переправу, частиною сил відійшла на південь від Нової Одеси. Кораблі та частини, що базувалися на маневреній базі Кир'яківка, були перебазовані до району Миколаєва¹⁵.

Частково облаштувавши на підступах до міста 26 батальйонних ділянок оборони та викопавши два протитанкові рови й піхотні окопи у межах міста та на його околицях, миколаївці готувалися до оборони. Сили ППО Миколаївської військово-морської бази у складі 122-го зенітно-артилерійського полку з 12-ма батареями із перебазуванням Дунайської флотилії отримали значне

¹⁴ Там само. Арк. 10.

¹⁵ Там само. Арк. 12.

підсилення її силами і засобами: 46-м зенітно-артилерійським дивізіоном, прожекторною ротою, 9-м винищувальним авіаполком із трьох ескадриль та 10-ю ротою повітряного спостереження, сповіщення і зв'язку. Відсутність берегової артилерії й сухопутних флотських формувань, а також триваюча загроза зумовили термінове формування полку морської піхоти у складі 1 200 осіб з особового складу кораблів, що ремонтувалися і будувалися, й флотського напівекіпажу. Проте підрозділ не мав достатнього озброєння (Ванеев, Г.И. 1978, с. 38).

Через ускладнення обстановки на сухопутному фронті та небезпеку прориву противника до Дніпра у районі Нікополя, командувач Чорноморським флотом віце-адмірал П. Октябрський вважав за доцільне негайно сформувані окремі загін кораблів на річці Дніпро із базуванням у Нікополі у складі чотирьох бронекатерів, одного монітора зі складу Дунайської військової флотилії і двох канонерських човнів із Новоросійської військово-морської бази – «Днепр» та «Буг», про що П. Октябрський доповів Наркому ВМФ адміралу М. Кузнецову та повідомив віце-адмірала Г. Левченка і генерал-лейтенанта І. Тюленева телеграмою № 1110 від 10 серпня¹⁶.

Підсумовуючи бойову діяльність флотилії за 10 серпня, начальник штабу капітан 2 рангу В. Григор'єв в оперативному зведенні на 20:00 доповідав у штаб Південного фронту, що монітор «Ударный» та загін бронекатерів забезпечують Троїцьку переправу, а 96-та авіаескадрилья здійснює розвідку та бомбардування мотомехчастин противника у районі Єланця – Вовчого Хутора. Результати їх дій потребували уточнення¹⁷. Утім, станом на 23:25 10 серпня противник уже зайняв Сухий Єланець. Частина армії через Нову Одесу рухалися уздовж русла Південного Бугу за течією річки. Для прикриття відходу військ кораблі були розосереджені на окремих ділянках і позиціях, зокрема: монітор «Ударный» (командир – Крінов) – у Касперівці, монітор «Железняков» (командир О. Марінушкін) – у Трихатах, командир загону бронекатерів Шатаєв – у Касперівці¹⁸.

У ранковому зведенні Дунайської військової флотилії (станом на 8 ранку) 11 серпня на адресу штабу Південного фронту йшлося, що монітор

«Ударный» разом із 1-м ЗБК прикривав Троїцьку переправу, літаки 96 ає проводили розвідку та бомбометання по мотомехчастинах противника у районі Вознесенська – Михайлівки. Сили флотилії були розгорнуті так: монітор «Ударный» на чолі 1-го загону бойових кораблів – район Касперово [так в оригіналі. – авт.], монітор «Железняков» на чолі 2-го ЗБК – район Трихат, 3-й ЗБК – район Миколаєва, прямував річкою Інгул, монітор «Мартынов», 4-й ЗБК – район Миколаєва, 46-й зенітний дивізіон – на позиціях Миколаєва, 96 ає базувалася на аеродромі Сливни (Сливине)¹⁹ (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 154).

12 серпня наступаючі німецькі танкові підрозділи захопили село Сливине. Відходячи разом із сухопутними частинами Південного фронту до західного сектору оборони Миколаєва, біля Варварівської переправи зібралися всі наявні сили флотилії. В умовах обстрілу ворожою артилерією монітори та інші кораблі флотилії, а також сухопутні підрозділи флотилії (Ванеев, Г.И. 1978, с. 89) активно протидіяли противнику, прикриваючи і забезпечуючи перехід військ через Південний Буг, що тривав до 15:00 13 серпня, коли Варварівський міст був розведений (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 154). Незважаючи на протидію, противник того ж дня зайняв село Велика Корениха на правому березі Бугу і відкрив вогонь із усіх видів зброї по заводу ім. А. Марті (№ 198). Розгорнуті у районі Миколаєва монітори «Ударный», «Железняков» і «Мартынов» вели вогонь прямою наводкою по противнику в межах міста (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 155).

До ночі 12 серпня німецькі війська перерізали дорогу Миколаїв – Херсон, що ускладнило ситуацію в районі Миколаєва із загрозою його захоплення. Після інтенсивного артобстрілу міста з правого берега Південного Бугу частини противника, маючи чисельну перевагу, проникли і на лівий берег на підступах до міста. Спільно зі зведеним полком Миколаївської військово-морської бази і батальйонами ополчення місто обороняли усі сухопутні формування флотилії. Виходячи із обстановки, що склалася, командування Дунайської флотилії 13 серпня спрямувало з Миколаєва до Херсона всі допоміжні сили й засоби, дивізіон катерів-тральщиків і мінний загороджувач «Колхозник» (Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. 2020, с. 154).

¹⁹ Там само. Арк. 15.

¹⁶ ЦАМО РФ. Ф. 228. Оп. № 701. Д. № 34 (49). Оперативний відділ штабу Південного фронту (першого формування) (поч. 3.08.1941, закінч. 27.08.1941). Арк. 16.

¹⁷ Там само. Арк. 13.

¹⁸ Там само. Арк. 14.

В умовах відсутності зв'язку зі штабом Південного фронту командування флотилії усвідомлювало, що наявними силами (тільки моряків) Миколаїв уже неможливо утримати. Наділений правами старшого на Півдні морського начальника заступник наркома ВМФ віце-адмірал Г. Левченко, який прибув із Одеси, о 01:00 14 серпня наказав Дунайській флотилії відходити з Миколаєва до Дніпровсько-Бузького лиману (Чудновець, О.М. & Кушенко, Ю.А. 2020, с. 155).

Вийшовши 14 серпня з Миколаєва, кораблі флотилії під інтенсивним вогнем із боєм проривалися із правого берега Південного Бугу. Незважаючи на отримані пошкодження і втрати серед особового складу, кораблі успішно здійснили прорив, знищивши батареї противника, і на світанку 15 серпня стали на якір у Дніпровсько-Бузькому лимані у районі села Рибальче. Звідси і почалася оборона Херсона, куди Військова рада ЧФ наказала їм прямувати (Маринушкина, В.А. 2012, с. 146).

За наказом командування 16 серпня група старшого лейтенанта О. Маринушкіна – монітор і один бронекатер – була відправлена до Очакова для надання артилерійської підтримки його оборонцям. У складі флотилії залишилися: монітор «Ударный», два канонерські човни «Буг» і «Днестр», 10 бронекатерів, що складало чверть бойових кораблів флотилії. Того ж дня певну кількість особового складу спрямували з кораблів на лінію оборони під Чернобаївку (Маринушкина, В.А. 2012, с. 146).

18 серпня, відповідно до наказу командувача Чорноморським флотом віце-адмірала П. Октябрського (вх. № 1079 від 10.08.1941) та заступника наркома ВМФ віце-адмірала Г. Левченка, монітор «Мартьянов» із двома канонерськими човнами «Днепр» і «Буг», загонем бронекатерів на чолі з капітан-лейтенантом Л. Шиком (Маринушкина, В.А. 2012, с. 145) були спрямовані у район Нікополя – Запоріжжя, де у взаємодії із військами 18-ї армії мали запобігти форсуванню противником Дніпра (Кобзар, О. & Кобзар, Т. 2020, с. 182).

Таким чином, завдяки діям сил Дунайської військової флотилії на річці Південний Буг з підтримки військ Південного фронту у серпні 1941 р. противник не зміг розгромити оточені війська фронту, які прорвалися, уникнули полону, переправилися за підтримки флотилії через Дніпро та наприкінці місяця організовано зайняли оборону на його лівому березі для подальшого захисту промислового Подніпров'я, Криму і Донбасу.

У результаті це сприяло затриманню ворога, який не зміг негайно розпочати бойові дії на Лівобережжі і з ходу захопити Кримський півострів. Радянське командування отримало додатковий час, необхідний для підготовки й організації оборони головної бази Чорноморського флоту – Севастополя.

Разом із тим флотилія доклала чимало зусиль для забезпечення евакуації із Миколаєва до Севастополя 24 недобудованих кораблів та підводних човнів, документації та цінного обладнання, інженерно-технічних працівників, кваліфікованих робітників із родинями, які надалі відіграли важливу роль в обороні Криму і Кавказу. За час окупації міста (955 діб) німцям, попри зусилля і спроби, так і не вдалося добувати і ввести до складу Крігсмаріне жодного військового корабля (Захарченко, О. 2016, с. 40).

Підсумовуючи досвід застосування сил і засобів Дунайської військової флотилії у сприянні сухопутним військам в оборонних діях на прирічкових флангах військ Південного фронту на річці Південний Буг у липні–серпні 1941 р., можна зробити деякі **висновки**.

1. Дунайській військовій флотилії, єдиній із усіх радянських річкових флотилій, що діяли у роки німецько-радянської війни, довелося здійснювати маневр силами не лише внутрішніми водними шляхами, а й морем. Незважаючи на те, що річкові кораблі і катери за своїм улаштуванням, навігаційним і технічним оснащенням не були пристосовані до плавання у відкритому морі, а тим більше у штормових умовах, моряки флотилії забезпечили перехід морем, коли цього вимагала обстановка.
2. У липні–серпні 1941 р. війська Південного фронту під натиском противника послідовно відводили на схід через значні водні перешкоди – Південний Буг і Дніпро. Дунайська військова флотилія надала значну допомогу військам 9-ї та 18-ї армій в обороні переправ, протидіяла переправам противника. Наявність такого оперативного об'єднання Військово-Морського Флоту, як Дунайська флотилія, у розпорядженні командування Південного фронту мало істотне значення в організації відносно планомірного відходу через Південний Буг на ділянці Вознесенськ – Миколаїв та попередженні спроб противника з ходу оволодіти Херсоном і форсувати Дніпро у цьому районі в середині серпня, коли 9-та армія, що відходила, ще не закріпилася на лівому березі Дніпра.

3. Незважаючи на зміну обстановки, командування і штаб флотилії організували й безперервно підтримували управління з'єднаннями, кораблями і її сухопутними та авіаційними складовими. Надійне управління давало змогу флотилії виконувати визначені завдання та своєчасно виводити сили з-під ударів противника. Абсолютно правильним стало розгортання флагманського командного пункту та допоміжних пунктів управління на березі, неподалік штабів сухопутних військ, із якими флотилія взаємодіяла, що забезпечувало безперервність та гнучкість управління групами кораблів і частинами, що діяли самостійно або спільно із сухопутними військами, а також ефективність їх застосування.
4. Наявність у складі флотилії ескадрильї літаків-винищувачів довела свою ефективність. Навіть невелика їх кількість дала змогу командуванню флотилії проводити систематичну повітряну розвідку у своїй операційній зоні, прикривати кораблі та об'єкти флотилії, а також завдавати повітряних ударів по скупченню живої сили і техніки противника, що особливо сприяло сухопутним військам, із якими флотилія взаємодіяла.
5. Наявність у складі Дунайської військової флотилії сухопутного підрозділу – роти морської піхоти – давала можливість самостійно організовувати охорону, а за необхідності – й оборону флагманського командного пункту та пунктів управління, проводити розвідку та коригувати вогонь корабельної артилерії.
6. Разом із тим наведені архівні матеріали свідчать, що бойові дії у населених пунктах, зокрема артилерійські обстріли кораблями та бомбардування авіацією флотилії по місцях скупчення техніки і живої сили противника, піддавали значному ризику життя місцевих мешканців, які залишалися в окупації.
7. Дунайська військова флотилія у 1941 р. в оборонних боях на півдні України успішно виконала покладені на неї бойові завдання. Надаючи постійну допомогу військам на Південному Бузі, флотилія завдавала втрат противнику у живій силі і техніці. Вона змушувала ворога виокремлювати для боротьби з нею додаткові сили, послаблюючи свої угруповання, що діяли на головних напрямках. Усе це в початковий період німецько-радянської війни мало неабияке значення і істотно вплинуло на перебіг бойових дій у приморських та прирічкових районах Півдня України.
8. Досвід застосування Дунайської військової флотилії у сприянні діям сухопутних військ у серпні–липні 1941 р. в оборонних боях на півдні України у районі Південного Прибужжя та нижньої течії Дніпра можна використати у сучасних умовах застосування річкових сил у південних операційних районах під час ведення воєнних дій з відбиття широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

- 13.04.44 – второе формирование Дунайской военной флотилии. (2025). URL: <https://tinyurl.com/ujsm76te> [дата зверн.: 20.10.2025].
- Басов, А.В. (1980). *Флот в Великой Отечественной войне 1941–1945*. М. : Наука, 304 с.
- Басов, А.В. (ред.). (1988). *Боевой путь Советского Военно-Морского Флота*. М. : Воениздат, 607 с.
- Ванеев, Г.И. (1978). *Черноморцы в Великой Отечественной войне*. М. : Воениздат, 384 с.
- Вельможко, А. (2013). Дунайская флотилия в Великой Отечественной: от Килийского десанта до Вены. URL: <https://tinyurl.com/ysw7utwa> [дата зверн.: 20.10.2025].
- Вьюненко, Н.П. & Мордвинов, Р.Н. (1957). *Военные флотилии в Великой Отечественной войне. Краткий военно-исторический очерк*. М. : Воениздат, 272 с.
- Вьюненко, Н.П. (1957). *Черноморский флот в Великой Отечественной войне*. М. : Воениздат, 368 с.
- Дунайская военная флотилия. URL: <https://tinyurl.com/4mn86pne> [дата зверн.: 20.10.2025].
- Дунайская флотилия 21 июня 1941 года. (2013). URL: <https://tinyurl.com/4fchan3z> [дата зверн.: 20.10.2025].
- Захарченко, О. (2016). Прорив оточених у Миколаївському “котлі” військ Південного фронту у серпні 1941 року. *Емінак*. № 3, с. 33–41.
- Зоткин, Н.Ф., Любчиков, М.А., Болгари, П.П., Ляхович, А.А., Медведев, П.Н. & Корниенко, Д.И. (1979). *Краснознаменный Черноморский флот*. М. : Воениздат, 311 с.
- Кобзар, О. & Кобзар, Т. (2020). Історико-хронологічна ретроспектива створення та бойового застосування Дунайської військової флотилії. *Збірник наукових праць Науково-дослідного центру Збройних*

Сил України “Державний океанаріум” Інституту Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія”. № 1 (3), с. 177–189.

Комоедов, В. П. (ред.). (2002). *Черноморский флот России: Исторический очерк*. Симферополь : Таврида, 464 с.

Кудимов, А.В. (2011). По слідам загиблої флотилії. Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг. Вип. 3, с. 67–77.

Локтионов, И.И. (1962). *Дунайская флотилия в Великой Отечественной войне (1941 – 1945 гг.)*. М. : Воениздат, 320 с.

Маринушкина, В.А. (2012). *Монитор “Железняков”. Две судьбы: документальная повесть*. К. : Основа, 496 с.

Соколюк, С.М. (2015). Формування морської прикордонної охорони на Чорному морі (1922 – червень 1941 р.). *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону: тези Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 26 травня 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, с. 200–208.

Чудновець, О.М. & Кущенко, Ю.А. (2020). *Дніпровські річкові монітори типу “Железняков” замовлення СБ-37. Науково-історичне дослідження. (Історія кораблів замовлення СБ-37, бойовий шлях та подальша доля 1936–2020 рр.)*. Київ : Фенікс, 336 с.

REFERENCES

13.04.44 – второе formirovanie Dunajskoj voennoj flotilii. (2025). URL: <https://tinyurl.com/yj5m76te> [Accessed: 20.10.2025]. [in Russian].

Basov, A.V. (1980). *Flot v Velykoi Otechestvennoi voine 1941–1945*. М. : Nauka, 304 s. [in Russian].

Basov, A.V. (ed.). (1988). *Boevoj put Sovetskogo Voennno-Morskogo Flota*. М. : Voenizdat, 607 s. [in Russian].

Chudnovets, O.M. & Kushchenko, Yu.A. (2020). *Dniprovski richkovi monitory typu “Zhelezniakov” zamovlennia SB-37. Naukovo-istorychne doslidzhennia. (Istoriia korabliv zamovlennia SB-37, boiovyi shliakh ta podalsha dolia 1936–2020 rr.)*. Kyiv : Feniks, 336 s. [in Ukrainian].

Dunaiskaia flotylia 21 yunia 1941 hoda. 21.06.2013 (2013). URL: <https://tinyurl.com/4fchan3z> [Accessed: 20.10.2025]. [in Russian].

Dunaiskaia voennaia flotylia. URL: <https://tinyurl.com/4mn86pne> [Accessed: 20.10.2025]. [in Russian].

Kobzar, O. & Kobzar, T. (2020). Історико-хронологічна ретроспектива створення та бойового застосування Дунайської військової флотилії. *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho tsentru Zbroinykh Syl Ukrainy “Derzhavnyi okeanarium” Instytutu Viiskovo-Morskyykh Syl Natsionalnoho universytetu “Odeska morskakademiia”*. № 1 (3), s. 177–189. [in Ukrainian].

Komoedov, V. P. (ed.). (2002). *Chernomorskij flot Rossii: Istoricheskij ocherk*. Simferopol : Tavriada, 464 s. [in Russian].

Kudymov, A.V. (2011). Po slidam zahybloi flotylii. *Pidvodni doslidzhennia: Arkheolohiia. Istoriia. Daivinh*. Vyp. 3, s. 67–77. [in Ukrainian].

Loktionov, I.I. (1962). *Dunajskaja flotilija v Velikoj Otechestvennoj vojne (1941 – 1945 gg.)*. М. : Voenizdat, 320 s. [in Russian].

Marinushkina, V.A. (2012). *Monitor “Zhelezniakov”. Dve sudby: dokumentalnaja povest*. К. : Osнова, 496 s. [in Russian].

Sokoliuk, S.M. (2015). Formuvannya morskoi prykordonnoi okhorony na Chornomu mori (1922 – cherven 1941 r.). *Istoriia, suchasnist ta perspektyvy rozvytku Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy ta okhorony derzhavnogo kordonu: tezy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 26 travnia 2015 r. Khmelnytskyi : NADPSU, s. 200–208. [in Ukrainian].

Vaneev, G.I. (1978). *Chernomorcy v Velikoj Otechestvennoj vojne*. М. : Voenizdat, 384 s. [in Russian].

Velmozhko, A. (2013). *Dunajskaja flotilija v Velikoj Otechestvennoj: ot Kilijskogo desanta do Veny*. URL: <https://tinyurl.com/ysw7utwa> [Accessed: 20.10.2025]. [in Russian].

Vjunenko, N.P. & Mordvinov, R.N. (1957). *Voennye flotilii v Velikoj Otechestvennoj vojne. Kratkij voenno-istoricheskij ocherk*. М. : Voenizdat, 272 s. [in Russian].

Vjunenko, N.P. (1957). *Chernomorskij flot v Velikoj Otechestvennoj vojne*. М. : Voenizdat, 368 s. [in Russian].

Zakharchenko, O. (2016). Proryv otochenykh u Mykolaiivskomu “kotli” viisk Pivdennoho frontu u serpni 1941 roku. *Eminak*. № 3, s. 33–41. [in Ukrainian].

Zotkin, N.F., Ljubchikov, M.A., Bolgari, P.P., Ljahovich, A.A., Medvedev, P.N. & Kornienko, D.I. (1979). *Krasnoznamennyj Chernomorskij flot*. M. : Voenizdat, 311 s. [in Russian].

Serhii SOKOLIUK

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3182-8073>

**ACTIVITIES OF THE DANUBE MILITARY FLOTILLA
IN SUPPORT OF LAND FORCES IN THE SOUTHERN BUH AREA
IN JULY–AUGUST 1941**

While the experience of employing the Pinsk and Dnipro military flotillas during the Soviet–German War of 1941–1945 has been extensively addressed in both Soviet-era scholarship and post-Soviet historiography, the participation of the Danube Military Flotilla in supporting ground operations in southern Ukraine during July–August 1941 has been examined only fragmentarily in historical research of the late twentieth and early twenty-first centuries. Accordingly, this article, based on archival documents and an analysis of available sources and literature, investigates the support provided by the Danube Flotilla to the troops of the Southern Front in the riverine operational zones of the lower Southern Buh during the defensive operations conducted in this area in the specified period.

A distinctive feature of the flotilla's operations was its ability to preserve operational capability and accomplish assigned tasks through the manoeuvre of forces not only via inland waterways but also by sea for subsequent deployment on the Southern Buh. The employment of heterogeneous units within the flotilla enabled it to perform a wide range of missions, including fire support for ground forces, the defence of riverine bridgeheads, and the facilitation of troop crossings. Combined with effective command and control, these capabilities contributed to operational effectiveness and enabled the timely withdrawal of forces from enemy pressure.

As a result, in July–August 1941 the Danube Military Flotilla successfully fulfilled its assigned combat tasks. By providing continuous support to ground forces during defensive operations on the Southern Buh and Dnipro rivers, the flotilla inflicted losses on enemy personnel and equipment, compelled opposing formations on key operational axes to divert additional forces to counter it, and thereby weakened their offensive potential. In the initial phase of the Soviet–German War, these actions were of considerable operational significance and exerted a notable influence on the course of hostilities in the coastal and riverine areas of southern Ukraine.

Keywords: *military flotilla, monitor, armoured boat, support to ground forces, redeployment, fire support, firing position.*

Стаття надійшла 04.03.2026

Стаття прийнята до друку 24.03.2026